

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİYE
GEÇİŞ YILLARI VE
DEMOKRATİKLEŞME
SÜRECİNİN İLK ON YILI

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ALBAYRAK*

---

* Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

A.TÜRKİYE'DE DEMOKRASİYE GEÇİŞ YILLARI

Milli Mücadele ve Türk Devrimi'nin Mimarı Mustafa Kemal Atatürk'ün, 10 Kasım 1938 tarihinde yaşamdan ayrılışından sonra, Türkiye'de yönetimi devir alan siyasi kadronun lideri İsmet İnönü, 26 Aralık 1938'de toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Olağanüstü Kurultayı'nda "*Milli Şef*" sanını alarak,^[1] yeni bir dönemin açılışında etkin bir rol üstlenmiştir.

Türkiye'de Milli Şef Dönemi olarak anılan ve 1950 yılı genel seçimlerine kadar devam eden bu süreçte Türkiye, 19 Ekim 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması ile Batılı devletlerin yanında yer almaya başlamıştır.^[2] İkinci Dünya Savaşı sırasında ise kısa süren bir denge politikası izlemişse de, savaş sonuna doğru aynı ittifak doğrultusundaki çizgisini sürdürmeye devam etmiş, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.^[3]

Milli Şef İnönü iç politikada ise, öncelikle kendisine bağlı yeni bir kadro oluşturmaya büyük özen göstermiş, bu bağlamda daha önce Atatürk ile birlikte çalışan siyasi kadrolarda önemli ölçüde değişikliklere gitmiştir. Daha da ötesi bu dönemde, Atatürk ile çalışan siyasi ve ekonomik kadroların çoğu yönetim dışı bırakılarak, ya da etkisiz görevlere atanarak, adeta tasfiye olunmuşlar yerlerine, Atatürk ile daha önceki dönemde anlaşmazlığa düşen, hatta O'na karşı muhalefet yapan kişiler önemli görevlere getirilmişlerdir.^[4] Milli Şef döneminde, devletin kuruluş yıllarında yaşamsal bir değere sahip olmasına karşın, nüfusumuzun % 80'ini oluşturan yoksul köylü kesimini rahatlatmak için, Atatürk'ün 1925 yılında kaldırdığı Aşar Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi adı altında adeta geri getirilerek,^[5] bu kesim büyük bir sıkıntı içine itilmiştir. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı zor koşullarından etkilenen Türkiye, bu dönemde Millî Korunma Yasası, Varlık Vergisi Yasası, Basın Yasası, Polis Yetkileri Yasası gibi yasalarla, toplumsal ve ekonomik özgürlükleri kısıtlama yoluna gitmiştir. Türkiye'nin savaş sonrasında özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaşması ve bu devletin politik yörüngesine girmeye başlaması, daha sonraki sürecin oluşumunda belirleyici olmuştur. İşte Türkiye, bu sürecin başlangıcı olan 1945'te Milli Şef'in deyimiyile;

[1] Cumhuriyet Halk Partisi Başkanlığı, CHP Fevkalâde Toplantısı, (26.XII.1938), Tüzük Tâdil Teklifi, Ankara, 1938 .

[2] İsmail Soysal, Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları ,Cilt I, (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 591.

[3] Mehmet Gönülbol ve arkadaşları, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), 3.Baskı, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 243.

[4] Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), , Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, ss.121-122.

[5] Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi, (1938-1945), Ankara, Yurt Yayınları, 1986, s. 369.

“*CHP itibarının doruk noktasındayken (!)*” çok partili düzene geçiş yapmıştır.^[6]

Daha önceleri çeşitli kereler parti içinde anlaşmazlık belirtileri gösteren muhalif milletvekilleri, Toprak ve Tarım Reformu Kanunu’nun görüşmeleri sırasında açıkça ortaya çıkmışlar,^[7] bu politik gelişmeleri değerlendirerek, aynı yılın yaz aylarında bir araya gelmişler ve sıkı bir çalışma sonrasında bir muhalif partinin kurulmasında uzlaşmaya varmışlardır ki, Demokrat Parti işte bu sürecin sonrasında, 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuştur.^[8]

O yıllarda Türkiye’yi yönetenler, çok partili düzene geçildikten sonra, iktidarda kalabilmek uğruna, bir yandan adeta Türk Devrimi’nin temel hedeflerini unutarak muhalefetle sıkı bir mücadeleye başlamışlar, bir yandan da ABD’den gelmeye başlayan Marshall Yardımı ve Başkan Truman Doktrini’nden gelecek olan ekonomik yardımla ülkenin gelişmesini sağlamaya yönelmişler ve daha önceki dönemde özenle uygulanmaya çalışılan “*ulusal plân*” anlayışını rafa kaldırmışlardır. Bu dönemde köylünün CHP’ye olan küskünlüğünü ve kırgınlığını bir ölçüde gidermeye yönelik olarak uygulamaya konulan Toprak ve Tarım Reformu Yasası da, aradan beş yıl bile geçmeden, toprak ağalarının iktidara baskıları sonucunda, etkili bir şekilde uygulanamamıştır. Bu yasa, daha amacına ulaşmadan, iktidarın seçimlerde oy kaybetme kaygısıyla, “*büyük toprak sahipleri lehine*” değiştirilmiştir.^[9] Bu dönemde adeta muhalefetin bir dediğini iki etmeyen iktidar, bir yandan “*12 Temmuz Bildirisi*” ve benzeri düzenlemelerle muhalefetin önünü açmaya çalışırken, öte yandan da ilkokullara “*isteğe bağlı din derslerini konulması*”, “*İmam Hatip Kurslarının ve ‘İlahiyat Fakültesi’ nin açılması* gibi popülist girişimleriyle sempati toplamaya özen göstermiştir.^[10] Yine kırsal kalkınmanın anahtarı gibi düşünülen Köy Enstitüleri’ne ise, köylünün aydınlanmasından rahatsız olan kesimlerin şikayetleri sonucunda, dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer eliyle esaslı bir darbe vurulmuş, bu eğitim kurumlarının uygulama çiftlikleri ellerinden alınarak, bu eğitim kurumlarının sıradan öğretmen okullarına dönüşümüne doğru giden yol açılmıştır^[11]. Şemsettin Sırer, Çalışma Bakanı olduğu yıllarda da işçilerin grev hakkına karşı çıkararak, “*Türk işçisi grevin bir eski silah olduğunu, çok kere elde patlayıp, bunu kullanıma yaraladığını çok iyi biliyor...*” sözleri işçiler arasında büyük

[6] Ulus, 9 Eylül 1963. Bu konuda geniş bilgi için: Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),... adlı çalışmaya bakılabilir.

[7] Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: VII, Cilt.17, Mart 1945, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, , s.9.

[8] Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti ... s. 59.

[9] Feroz Bedia-Turgay Ahmad, Türkiye’de Çok Partili Sistemin Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s.62.

[10] Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti ... ss.178-179.

[11] a.g.e. s. 374.

tepkilere ve gösteriler yapılmasına neden olacaktı.^[12] Gerçi bakanın bu tutumu o dönemdeki iktidarın genel anlayışını yansıtıyordu. Zira Millî Şef İnönü'nün de seçimler öncesi İzmir'de yaptığı bir konuşmada ülkede “*Grev hakkının gerekli olup olmadığı tartışma konusudur...*”^[13] diyerek, Çalışma Bakanı'nın görüşlerine destek vermesi ve greve karşı çıkmasıydı ki, bu tutum işçilerin CHP'ye karşı tavır almasında etkili olmuştur.

Türkiye'nin yeniden çoğulcu düzene geçmesinden hemen sonra, 1946 yılında genel ve yerel seçimler bir yıl öncesine alınarak, 21 Temmuz 1946 tarihine ilk defa tek dereceli yöntemle genel seçimler yapılmış, ancak bu seçimler açık oy gizli sayım yöntemiyle yapıldığı için, muhalefet tarafından sert eleştirilere neden olmuştur. Bu seçimler sonrasında itibaren çok sert muhalefete başlayan D.P. önce “*Hürriyet Misakı (Özgürlük Andı)*”nı yayımlayarak, iktidardan seçim yasasının değiştirilmesini, bireysel haklarda iyileştirmeler yapılmasını, anti- demokratik yasaların kaldırılmasını ve Cumhurbaşkanlığı ile parti genel başkanlığının ayrılmasını istemiştir^[14]. İktidara bütün gücüyle yüklenen ana muhalefet partisinin baskılarına dayanamayan Cumhurbaşkanı Millî Şef İnönü, 12 Temmuz 1947 tarihinde bir bildiri yayınlayarak, iktidar- muhalefet arasında adeta bir hakem rolü üstlenmek istediğini ortaya koymuş, ancak bu durum her iki kesimi de mutlu etmemiştir. Öncelikle bu gelişmelere karşı tavır alan bazı Atatürkçü simalar tepki göstermişler, Başbakan Recep Peker de partisinden gelen muhalefete kırınglık duyarak, hükümeti meclisten güvenoyu almasına karşın, sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa etmiştir.^[15] Ayrıca Behçet Kemal Çağlar, Nadir Nadi, Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi aydınlar da bu gelişmelere karşı tepkilerini açıkça ortaya koymuşlardır.^[16]

İktidar 1950 genel seçimleri öncesinde seçim yasasını değiştirerek, çoğunluk sistemini öngören, gizli oy açık sayım ve seçimlerde yargı denetimini kabul eden seçim yasasını muhalefetle işbirliği içinde yürürlüğe koymuştur. 1950 seçimleri öncesinde de seçim yatırımı olarak “*sanat değeri olan türbelerin açılmasına*” karar verilerek, devlet törenleriyle birçok ünlü kişinin türbeleri hizmete açılmıştır. Bir genel af yasası çıkarılmış, ancak ünlü şair Nazım Hikmet(*Ran*) bu af kapsamı dışında bırakılmıştır.^[17] Ayrıca Hükümetin solcu tanınan kesimlere karşı gerekli önlemleri alacağına bir belirtisi olarak, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Pertev Naili Boratay, Doç. Dr. Niyazi Berkes

[12] Ulus, 30 Eylül 1949.

[13] Cumhuriyet, 5 Mayıs 1950.

[14] Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti ..., ss.107,143,151.

[15] Asım Us, Atatürk, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Hatıraları (1930-1950), İstanbul, 1966,s. 716.

[16] Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., s. 122.

[17] a.g.e.,s.164.

ve Doç. Dr. Behice Boran görevlerinden uzaklaştırılmışlar, daha da ötesi solcu olduğu gerekçesiyle, köy öğretmeni ve “*Bizim Köy*”ün yazarı olan Mahmut Makal tutuklanmıştır.^[18] Cumhurbaşkanı İnönü, seçim çalışmaları sırasında yaptığı konuşmalarda Atatürk ilkelerinin Anayasa’dan çıkarılabileceğini söyleyerek bazı çevrelerden sempati kazanmaya çalışmıştır.^[19]

Türkiye, 1945 sonrasında ABD’ye giderek yakınlaşmasının bir sonucu olarak, önce yeni kurulan İsrail devletini tanımış, daha sonra da Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak aracılığıyla NATO’ya üyelik başvurusunda bulunmuşsa da, bundan olumlu bir yanıt alamamıştır.^[20] İnönü’nün son Başbakanı Tarihçi Prof. Dr. Şemsettin Günaltay döneminde ise, Türkiye’nin hazırladığı ulusal nitelikli planlar rafa kaldırılarak, Dünya Bankası’ndan bir kurul çağrılmasına karar verilmiştir.^[21] Bu kurulun Türkiye ekonomisini, eğitim düzenini, sanayini, yönetim yapısını ve tarımını v.b. konulardaki sorunlarını inceleyerek, bir kalkınma raporu hazırlaması öngörüldü. Ancak bu kurul 1950 genel seçimlerinden sonra Türkiye’ye gelebilecekti.

B. DEMOKRAT PARTİ’NİN ON YILLIK İKTİDARI VE TÜRKİYE’NİN DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

Bu koşullar altında 1950 genel seçimleri 14 Mayıs’ta yapıldı, biraz da seçim yasaasının etkisiyle, ana muhalefet partisi D.P. kurucularının bile beklemediği büyük bir başarı kazanarak iktidara geldi^[22]. Demokrat Parti iktidarı ilk döneminde (1950-54), daha önce ABD ile başlayan sıcak ilişkileri çok daha ileriye götürmeye kararlı olduğunu ortaya koydu. Daha iktidarının ilk aylarında patlak veren Kore Savaşı bu anlamda adeta bir fırsat olarak görülmüş ve hükümet, TBMM’nin onayına bile gerek duymadan, Kore’ye asker gönderme kararı almıştır. C.H.P. döneminde başlayan Marshall Yardımını özellikle tarımsal kalkınma alanında kullanmaya başlayarak, daha önceki iktidara küskün olan geniş köylü kesimlerini kazanmayı amaçladı. Türkiye’ye her marka ve modelden binlerce traktör getirilmeye başlandı. D.P. Programında işçilere grev hakkını vereceğini vaat etmesine karşın, bunu uygulamaya koymadı, ancak işçilerin durumlarında bazı iyileştirici yasalar çıkarılarak, Türk-İş Federasyonu kuruldu

[18] a.g.e., ss. 155-161.

[19] Cumhuriyet, Zafer, 26 Mart 1950.

[20] Feridun Cemal Erkin, Dışişlerinde 34 Yıl, Cilt.II,Kısım:1, Vaşington Büyükelçiliği, TTK Yayınları, Ankara, 1986, s. 101.

[21] Mustafa Albayrak, “*Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası’nın Hazırladığı İlk Raporun (1951) Demokrat Parti Hükümetleri’nin Programlarına Etkileri*” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XX, Sayı: 58, Mart 2004, ss.129-167.

[22] Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., s.171.

[23]. Dünya Bankası (*Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası*)'ndan istenen kurul da bu dönemde Türkiye'ye gelerek, bir yıllık bir çalışma sonrasında hazırladığı raporunu Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a sundu. [24] Hazırlayıcı kurulun başkanı olan James Baker'ın adıyla bilinen bu rapor, Türkiye'nin genel durumunu ve var olan sorunlarını ele almakta ve bunlara çözüm yolları önermekte idi. [25]

Demokrat Parti iktidarı, yönetimi ele almasından sonraki süreç, Arapça Ezan yasağını kaldırmayı öngören yasanın C.H.P.'nin de alkışları arasında TBMM'den geçirilerek, okullara zorunlu din derslerinin konulması, haftanın belirli günlerinde devlet radyosundan Kur'an-ı Kerim okunması, Köy Enstitüleri'nin ve Halkevlerinin kapatılması, C.H.P.'nin mallarına el konulması, Millet Partisi'nin kapatılması gibi uygulamalarla devam etti. Ancak iktidarın asıl amacı; kendisine bağlı bir bürokrasi yaratmak ve eski bürokratları cezalandırmak olduğu için, bürokratlar açısından sürgün ve cezalandırma dönemi başlatıldı. Öte yandan bu dönemde üst rütbedeki subayların eski Cumhurbaşkanı İnönü'ye olan sevgi gösterileri de iktidarı rahatsız etmişti. Bu gelişmeler yaşanırken, Seyfi Kurtbek adlı subay kökenli bir D.P. milletvekilinin, iktidara karşı askeri kesimden bir darbe yapılacağı yolundaki ihbarını ciddiye alan Başbakan Adnan Menderes hemen Çankaya Köşküne koşmuş ve Bayar ile görüşme yapmasının ardından, askeri kesimde büyük bir operasyon başlatmıştır. [26] Bu operasyon sırasında; Genelkurmay Başkanı Orgeneral A. Nafiz Gürman, Askeri Şura'dan Orgeneral Salih Omurtak, Orgeneral Kâzım Orbay, Orgeneral Hakkı Akoğuz emekli edilmiş, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Mehmet Ali Ülgen, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Zeki Doğan merkeze atanmışlardır. Bütün bunlara ek olarak hükümet, iki üç aylık süre içinde on beş General ve yüzeli kadar Albayı da emekliye ayırmıştır. [27] Böylelikle D.P. iktidarı kendisine karşı bir darbe yapılabileceği yolundaki ihbarı kullanarak, kendisine karşı çıkabileceği gerekçesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri içinde önemli bir tasfiye hareketini gerçekleştirmiştir. Oysa bu yoldaki iddiaları kanıtlayabilecek herhangi bir belgeye bugüne kadar bile rastlanabilmiş değildir.

Demokrat Parti iktidarı (1950-54) döneminde Marshall Yardımı ve Truman Doktrini ile Türkiye'ye yapılan ABD yardımlarını önemli ölçüde tarım kesimine aktararak, kırsal kesimin kendisine olan desteğini sürdürmesini sağlamaya özen göstermiştir. Bu dönemde iklim koşullarını iyi gitmesi, dış yardımların ve mevcut

[23] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi..., s. 100.

[24] Mustafa Albayrak, "Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası'nın Hazırladığı İlk Raporun (1951) Demokrat Parti Hükümetleri'nin Programlarına Etkileri...", ss.129-167.

[25] a.g.m.

[26] Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., ss.191-194.

[27] Cumhuriyet, 7, 8 Haziran 1950.

kaynakların yerinde kullanılması sonucu önemli bir kalkınma hızına ulaşılmış ve savaş nedeniyle çok düşmüş olan ulusal gelirden önemli artışlar gerçekleştirilmiştir. İçeride ise yerli sermayeye tanınan geniş haklar, demokratik düzenlemeler sayesinde iktidar büyük halk kesimlerinin desteğini almayı başarmıştır. D.P.’nin “*Altın Yılları*” olarak anılan bu dönemdeki gelişmeler sonucu D.P. 1954 genel seçimlerinde daha büyük bir halk desteğiyle iktidara gelmiştir. Ancak bu partinin Türk siyasi tarihine bir rekor olarak geçen % 58’lik oy oranıyla iktidara ikinci defa gelmesindeki en önemli etkenlerden biri; elde ettiği bu olumlu başarılar ise, bir diğeri de, gerek ana muhalefet partisi olan C.H.P.’yi ve gerekse Millet Partisi’ni etkisiz duruma getirdikten sonra genel seçimlere gitmiş olmasından kaynaklanmıştır.^[28] Zira, bu seçimler öncesinde C.H.P.’nin mallarına, yayın organı Ulus’a el konulmuş, bu parti maddi bakımdan ve örgütsel anlamda adeta felç edilmişti. Millet Partisi ise, yargı kararıyla tamamen kapatılmıştı. Başka bir deyişle iktidar, adeta “*muhalefetsiz bir ortamda*” seçimlere gitmiştir. Eşit olmayan koşullarda yapılan bu seçimlerde D.P. % 58 oy oranıyla 503, C.H.P. % 35 oy oranıyla 31, Millet Partisi’nin yerine kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi ise % 5 oy oranıyla 5 milletvekili kazanabilmişlerdir.^[29]

Seçimlerle siyasi başarısını tam anlamıyla kanıtladığını anlayan Başbakan Menderes, 1954 yılından itibaren kendi partisi içindeki egemenliğini pekiştirme ve kendisine karşı muhalefet edebilecek kişileri ve muhalif partileri susturma yoluna gitmiştir. Öncelikle basın özgürlüğünü savunarak ve Cumhuriyet Gazetesi Sahibi ve Başyazarı Nadir Nadi başta olmak üzere, o dönemdeki pek çok gazetecinin desteğini alan, hatta bunların önemli bir bölümünü partisinden milletvekili seçtiren Menderes, 1955’ten itibaren ekonomik, siyasi, toplumsal sorunlar artınca ve bunları da gazeteciler dile getirmeye başlayınca, rahatsız olmuştu. Bu rahatsızlık, partisi içinde “*Basına İspat Hakkı Yasası*” nedeniyle doruk noktasına ulaşmış, içlerinde akademisyenlerin ve gazetecilerin çoğunlukta olduğu 19 milletvekili D.P.’den ayrılarak, 20 Kasım 1955’te Hürriyet Partisi adı altında yeni bir parti kurmuşlardır.^[30] Menderes’e sert eleştirilerle kurulan ve daha sonra milletvekili sayısı 36’yı bulan bu parti, kısa süre sonra ana muhalefet partisi durumuna yükselmiştir^[31]. Öteki muhalefet partilerinin de toparlanmaya başlaması ve özellikle de giderek artan ekonomik sorunlar nedeniyle, D.P. iktidarı için “*Zor Yıllar*” başlamıştır.

Demokrat Parti iktidarının (1950-54) döneminde yapılan plansız ve aşırı harcamalar, bitirilemeyen yatırımlar, zamanında gerçekleşmeyen dış krediler,

[28] Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., ss. 340-341.

[29] a.g.e.s. 259..

[30] Mustafa Albayrak, “*Hürriyet Partisi’nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt.XXIV, Temmuz 2008, Sayı:71, ss. 355.

[31] a.g.m.

savaş yıllarını aratan yüksek enflasyon, mal darlığı ve kara borsa, döviz sıkıntıları ve benzeri olumsuzluklar iktidarın savaş yıllarından kalma “*Milli Korunma Yasası*” nı daha etkili hale getirdikten sonra, yürürlüğe koymasına neden olmuştur [32]. Bu yasa gerek halk, gerekse ticaret kesiminde büyük bir rahatsızlık doğması sonucunu yaratmıştır. Zira D.P. ekonomik ve siyasi liberalizmi uygulamak amacıyla iktidara gelmişti. Bir zamanlar eleştirilen Devletçilik şimdi liberal olduğunu iddia eden bir parti tarafından üstelik daha katı bir şekilde uygulanmaya başlanmıştı. Bu uygulamalar basında da eleştirilmeye başlanınca, başta Başbakan Menderes olmak üzere, D.P. iktidarı bu eleştirilerden rahatsızlık duymaya başlamış, bu nedenle de özellikle Basın Yasası’nda, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası’nda yapılan değişikliklerle önemli kısıtlamalara gidilmiş, polisin yetkileri ise daha da arttırılarak, toplantı ve gösterilerde silahlı müdahale de dahil olmak üzere, polise geniş yetkiler verilmiştir. [33] Bütün bunların yanı sıra; iktidar, üniversite özerkliğini sınırlandıran yasal düzenlemeler yaparak, akademisyenlerin siyasetle uğraşmalarını yasaklamıştır. Ayrıca bunlara ek olarak D.P. iktidarı, yüksek yargı kurumlarını da denetim altına alabilmek amacıyla, yirmi yılını ve altmış yaşını dolduran yüksek yargıçların emekli edilmelerini öngören bir yasayı kabul etmiş, yargı üzerinde de etkili olmaya başlamıştır. Bu kısıtlayıcı yasalar görüşülürken, C.H.P. lideri İnönü’nün, Menderes’e; “*Biz mutlakiyetten geldik, Siz mutlakiyete gidiyorsunuz...!*” sözlerine karşılık Menderes ise, “*Bu yasaların kabul edilmesiyle, D.P. Grubu’nun huzur içinde olacağını*” söylemiştir. [34]

Dış politikada ise, 1954 yılından itibaren giderek alevlenen Kıbrıs konusu, bu gelişmeler sırasında patlak veren 6-7 Eylül Olayları iktidarı çok zor durumda bırakmıştır. Ayrıca iktidar dış politikada ise 1955 yılında kurulan Bağdat Paktı ile ABD ve İngiltere’nin Orta Doğu’daki çıkarlarının savunucusu durumuna gelmiş bulunuyordu. [35] İki devletin bölgedeki çıkarlarını korumak adına yapılan bu Pakt, başta Mısır lideri Albay Cemal Abdül Nasır olmak üzere, ulusalcı Arap liderleri ve halkı tarafından büyük tepkilere neden olmuştur.

Bu sorunlar yaşanırken D.P. iktidarı özellikle ekonomik gelişmeleri eleştiren basına karşı sert önlemler almakta gecikmedi. Muhalif gazeteleri susturabilmek amacıyla bu gazetelere resmi ilanlar verilmedi, gazete kağıdı ve mürekkep tahsis edilmedi, muhalif gazeteciler hakkında sık sık davalar açılmaya ve gazetelerine ağır para cezaları verilmeye başlandı. Bu dönemde basına açılan toplam dava sayısı 1.460’ı buldu. Bunlardan 577’si mahkumiyetle, 716’sı ise beraat ile

[32] Mustafa Albayrak, “*Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXIII, Sayı: 67-68-69, Mart-Temmuz-Kasım 2007, ss. 219-250.

[33] Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...*, ss. 284-289.

[34] a.g.e.,s.288.

[35] Cem Eroğul, *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, 2.Baskı, Ankara, 1990,ss.177-178.

sonuçlandı.^[36] Bu cezalar basının sindirilmesinde, dolayısıyla iktidara yöneltilen eleştirilerin göz ardı edilmesinde önemli ölçüde etkili oldu.

D.P. iktidarı 1954 genel seçimlerinden sonra, dünya tarihinde belki de örneği görülmedik bir karar alarak, muhalefete oy verdiği gerekçesiyle, Kırşehir ilini ilçe düzeyine indirdi. Bu dönemde muhalefet partilerinin iktidara karşı güç birliği yapmak için kurmak istedikleri “*Millî Muhalefet Cephesi*” girişimi ise, iktidarın getirdiği yasal sınırlamalar nedeniyle gerçekleştirilemedi. Ancak Millî Muhalefet Cephesi, 4 Eylül 1954 tarihinde bir bildiri yayınlayarak, yargının siyasallaştırılması girişimlerini eleştirdi, kişi hak ve özgürlüklerinin anayasal güvenceye kavuşturulmasını, anayasaya aykırı yasaların çıkarılmasını ve uygulanmasını önlemek üzere bir “*Anayasa Mahkemesi*”nin kurulmasını, yargı bağımsızlığının ve yargıç güvencesinin sağlanmasını, yasama gücünün üzerinde değişiklik yapılmasını sağlayacak yeniliklerin gerçekleştirilmesi gerektiğini savundu.^[37] Aynı dönemde muhalefet tarafından, iktidarın yolsuzluk yaptığı yolunda TBMM’ne verdikleri soru ve gensoru önergeleri ise, iktidarın oylarıyla sürekli olarak reddedildi, hatta çoğu gündeme bile alınmadı. Bütün bu gelişmeler iktidarın güçlenmesini sağlamak bir yana, giderek yıpranmasında önemli ölçüde etkili olmaya başladı.

1957 seçimleri öncesinde, D.P.’nin kurucularından ve ideologlarından, Dışişleri eski Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü, Başbakan Menderes’i ağır bir dille suçlayarak, partisinden istifa etti. Prof. Köprülü, oğlu Orhan Köprülü’nün İstanbul il başkanlığını yaptığı Hürriyet Partisi’ne katılırken, yaptığı açıklamada ise D.P.’nin eski programından ayrıldığını ve kimliğinden savunarak, ”Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının aralarındaki her türlü ihtilafları bir yana atarak, bu gaye uğrunda işbirliği etmeleri bir vatan borcudur” diyerek iktidara karşı sert uyarılarda bulunmayı ihmal etmedi.^[38] Bu açıklamalar D.P.’yi daha da yıpratıyordu.

Çok yoğun ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunların yaşandığı Türkiye’de, genel seçimler 24 Ekim 1957 tarihinde yapıldı. Bu seçimlerde D.P. üçüncü defa iktidar olmayı başardı, ancak 1954 seçimlerine göre oylarında yaklaşık 10 puanlık bir düşme oldu. Bu seçimlerde D.P. 47.70 oy oranıyla 424; C.H.P. % 40.82 oy oranıyla 178 milletvekilliği kazandılar. Hürriyet Partisi ve C.M.P. de 4’er milletvekilliği aldılar.^[39] Bu seçim sonuçları da seçim sistemindeki adaletsizliği bir defa daha kanıtlamaktaydı. Ancak C.H.P. döneminde yapılan bu seçim yasası, iktidarın işine geldiği için, D.P. seçim yasasını değiştirmeye bir türlü yanaşmamıştı.

[36] a.g.e., s.401.

[37] Ulus, 5 Eylül 1957.

[38] Cumhuriyet, Ulus 7 Eylül 1957.

[39] Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., s. 300.

Demokrat Parti iktidarının (1957-60) dönemi daha ilk günlerden önemli sorunlarla başlamıştır. Seçimlerdeki oy kaybı D.P.'de büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Başbakan Adnan Menderes, Bakanlar Kurulu listesini ancak bir ay sonra radyodan ilan edebilmiştir. TBMM'de ise ilk gündün gergin oturumlar yaşanmaya başlamıştır. Zira artık muhalefet partilerinin toplam oy oranı % 52'lere, milletvekili sayısı da 182'ye yükselmişti.^[40] Bu nedenle D.P. iktidarı daha ilk gündün itibaren muhalefetin TBMM'ndeki etkinliği azaltmanın yollarını aramaya başlamıştır. Bu amaçla 14 Kasım 1957 tarihinde toplanan D.P. Meclis Grubu'nda bürokrasi ve basın üzerinde daha sıkı bir denetim kurulması, Millî Korunma Yasası'nın yeniden ele alınması, Üniversite Yasası'nda değişiklikler yapılması ve TBMM İç Tüzüğü'nün değiştirilmesi gibi konular ele alınmıştır.^[41] 28 Kasım'da ise Meclis İç Tüzüğü'nün 27 maddesi tümüyle değiştirilmiştir. Yapılan bu düzenlemeye göre; küçük partilerin Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi'nin meclis grupları ortadan kaldırılmış, milletvekillerinin TBMM'ndeki konuşma ve davranışlarına kısıtlamalar getirilmiştir. Buna göre; Bakanlar gerekli gördükleri konularda açıklama yapmamak hakkına sahip olacaklar, milletvekili dokunulmazlığı çok daha kolay kaldırılabilir, milletvekilleri daha kolay cezalandırılabilir. Bu cezalar arasında milletvekillerine de meclisten çıkarılma ve maaştan kesme gibi cezalar da verilebilecekti. Ayrıca yargı tarafından yayınlanmaları yasak edilen konular, meclis tutanaklarında yer alsalar bile, basında yayınlanamayacaktı.^[42]

Kısacası, bu düzenlemelerle iktidar partisi, meclisteki çoğunluğuna güvenerek, muhalefetin denetleme görevini yapmasını engellemek ve basın üzerinde daha büyük bir baskı oluşturmak yolunu seçmişti.

Bu gelişmeler karşısında muhalefet partileri yeniden işbirliği yapma zorunluluğu duyarak, Millî Muhalefet Cephesi'ni canlandırmanın zorunlu olduğuna karar verdiler. Önce 16 Ekim 1958 tarihinde Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Köylü Partisi birleşerek, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (C.K.M.P.) adını aldı.^[43] Ardından da 24 Kasım'da, Hür. P. , C.H.P.'ye katılma kararı verdi.^[44] Muhalefetin işbirliği yapmasından rahatsızlık duyan Başbakan Menderes ise, 12 Ekim'de Manisa'da "Vatan Cephesi"nin kurulmasını istedi^[45]. Bu "Cepheleşme", iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliği giderek artıracak ve bu gerginlik yer yer çatışmalara dönüşecekti. Çok partili rejimin giderek otoriter bir tek partili

[40] a.g.e., s.300.

[41] Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları(DPMGGMZ), Devre: XI, 14 Kasım 1957, Cilt: 201, ss.20-84.

[42] Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., ss. 516-17.

[43] a.g.e., s.521.

[44] a.g.e., ss. 521-522.

[45] a.g.e., s. 522.

rejime doğru dönüştüğünü gören C.H.P. ise 12 Ocak 1959 tarihinde XIV. Büyük Kurultay’ını Ankara’da topladı. Bu kurultayda, demokrasi tarihimizde önemli bir yeri olan “*İlk Hedefler Bildirisi*” kabul ve ilan edildi ^[46]. Bu bildiri de özet olarak;

1. Demokrasi karşıtı yasaların, yöntem, düşünce ve uygulamaların kaldırılması,
2. Anayasanın modern demokrasi ve toplum anlayışına uygun duruma getirilerek, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ilkelerine uygun olarak yapılması, öngörülen yeni anayasada başlıca şu temel ilkelere yer verilmesi istendi :
  - a. Irk, cins, din, mezhep, siyasi düşünce, toplumsal köken, doğum ve servet farkı olmaksızın, bütün Türklerin ortak malı olan ana hak ve özgürlüklerin yer alması. Düşünce ve söz özgürlüğü, basın özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, kişi ve konut güvenliği, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, mal ve mülk güvencesi, çalışma ve ekonomik girişim özgürlüğü, grev hakkı, sendika ve meslek örgütü kurma hakkı, yasalar önünde eşitlik, kamu hizmetlerinden eşit yararlanma, devlet yayın araçlarının yansızlığı, mensubu bulunduğu uygar dünyanın kabul ettiği bütün hak ve özgürlüklerin, hukuk devleti ilkelerinin Türk vatandaşlarına sağlanarak bunların güvence altına alınması. Bir Anayasa Mahkemesi’nin kurularak, Anayasa’da yer alan bu hakların diğer yasalarla daraltılması ve iptal edilmesinin önlenmesi,
  - b. Devlet Başkanlığı makamının yansızlığının sağlanması,
  - c. İkinci bir Meclisin kurulması,
  - d. Yasama organının yürütme üzerindeki denetimini fiili ve etkili duruma getirilmesi,
  - e. Yönetimin yansızlığının sağlanması,
  - f. Toplumsal adaletsizlik ve dengesizliğin giderilerek, sosyal devletin kurulması.
3. Anayasanın yukarıda sayılan niteliklere uygun hale getirilerek, demokratik düzenin işlemesinin sağlanması için;

[46] Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii*, Cilt:I, Ankara, 1965, ss. 453-455.

- a. Seçimlerin serbest, eşit ve dürüst koşullar altında yapılması ve nispi temsil yönteminin benimsenmesi,
- b. Meclis İç Tüzüğü'nün değiştirilerek, Meclis Başkanlığı makamının yansızlığının sağlanması, milletvekillerinin söz özgürlüğü, ve dokunulmazlığı, soru, gensoru, meclis soruşturması, gibi kurumlara gerçek kimliklerinin kazandırılması,
- c. İspat hakkı ve mal beyanının zorunlu hale getirilmesi.^[47]

İktidara bir çeşit ultiatom niteliğinde olan bu bildiri, bir zamanlar, D.P.'nin muhalefetteyken, C.H.P iktidarına karşı isteklerini içeren “*Hürriyet Misakı*” ve “*Millî Teminat Misakı*”nı anımsatmakla beraber, bunlardan çok daha geniş kapsamlı ve içerikli idi. Başka bir deyişle, iki parti arasındaki roller artık değişmiş görünüyordu. Ayrıca bu bildiriye yer alan isteklerin çoğu, kısa bir süre önce C.H.P.'ye katılan Hür. Partisi ile C.K.M.P. tarafından da savunulmaya başlanmıştı.

İlk Hedefler Bildirisi'nden sonra, iktidar-muhalefet ilişkilerindeki gerginlik giderek önemli boyutlara ulaşmış, özellikle de iktidar Vatan Cephesi'nin yayın organlarını etkili bir şekilde kullanarak, muhalefeti sıkıştırmaya çalışmıştır. Bu kısıtlamalar yeterli olmayınca da, kendisine bağlı polis gücünü kullanmaya başlamıştır. Bu durum özellikle de ana muhalefet partisi lideri İnönü'ye yapılan baskı, sınırlama ve hatta saldırılarla devam etmiştir ki, bunların en çarpıcı örnekleri arasında; Uşak (30 Nisan 1959), Kayseri-Yeşilhisar (3 Nisan 1960), Çanakkale-Geyikli ve Topkapı olayları sayılabilir.^[48] İktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri daha da gerginleştiren bu bildiriye;

“*Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı, gayri meşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyet ve hakikatinin nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tesbit etmek ve bununla beraber memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, ezcümle matbuat meselesini, adli ve idarî mevzuat ve bunların ne suretle tatbik etmekte olduğunu tetkik ederek, bir neticeye bağlamak üzere Meclis Tahkikatı açılmasına ...*” karar verildiği açıklanmıştı.^[49]

Bir kısım D. P. milletvekili tarafından bile tepkiyle karşılanan bu bildiriye sonra, konu meclis gündemine taşınarak, 18 Nisan 1960 tarihinde “*Tahkikat Komisyonu*” kurulmuş ve bu komisyonun on beş üyesi de D.P.'den seçilmişlerdir. Tahkikat Komisyonu'nun yetki ve görevlerini belirleyen yasa ise 27 Nisan 1960 tarihinde kabul edilirken, C.H.P. lideri İnönü, iktidara çok sert eleştiriler

[47] Giritlioğlu, a.g.e.,ss. 453- 455.

[48] Albayrak, a.g.,e.s.523-529.

[49] Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, Dönem: XI, Cilt:301, ss. 28-29.

yönelmiştir. Bu eleştirileri nedeniyle de yeni iç tüzüğe göre kendisine 12 oturma katılmama cezası verilmiştir.^[50]

Tahkikat Komisyonu’nun yetki ve görevlerini belirleyen yasaya göre; TBMM Tahkikat Encümenleri ve görevlendirecekleri yardımcı encümenler; Ceza Mahkemeleri Usul Yasası; Askerî Mahkeme Usul Yasası, Basın Yasası, ile öteki yasalarla Cumhuriyet Savcısına, Sulh Hâkimine ve askerî, adlî amirlerine tanınmış olan bütün hak ve yetkilere sahip olacaktı. Bu komisyon; her türlü yayın yasağı koyabilme, bunlara uymayanların dağıtımını yasaklama, toplatma, yayınları ve matbaalarını kapatma, soruşturma için gerekli görülen her türlü eşya, evrak ve belgelere el koyabilme; siyasi nitelikli toplantı, gösteri hareket ve benzeri faaliyetleri hakkında önlem ve karar alma haklarına sahip olacaktı. Komisyon bu görevlerini yaparken, gerekli göreceği bütün önlemleri almaya, kararları vermeye ve Hükümetin bütün araçlarından yararlanmaya yetkili olacaktı. Ayrıca komisyonun verdiği görevlere aykırı hareket edenler hakkında bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilmesi öngörülüyordu. Komisyonun aldığı kararlar ve önlemler kesin olup, bunlar aleyhine hiçbir itiraz yapılamayacaktı.^[51]

Kısaca söylemek gerekirse, bu Komisyon’un verilen yetki yasasıyla; “*Yasama, Yürütme, ve Yargı*” yetkilerini kullanma hakkına sahip olduğu söylenebilir. Dönemin tanınmış Anayasa Hukuku Profesörlerinden H. Naili Kubalı’ya göre; “Bu yasa ile anayasa ağır şekilde ihlal ve hukuk devleti prensibi açıkça inkâr edilmiş olacaktı...”. Yine dönemin ünlü Anayasa hukukçularından Prof. Dr. T. Zafer Tunaya da; “*Komisyonlara kaza (yargı) yetkileri tanımak Anayasayı ihlâldir. Nerede iktidar partisi çoğunluğu teşri-i iktidar (yasama) tekeli kurarsa, orada demokrasi hayal olur...*” diyerek yasayı eleştirecekti.^[52] Başbakan Menderes’in Baş Hukuk Danışmanı Ord. Prof. Dr. A. Fuat Başgil bile bu yetki yasanının; “*Bazı noktalarda mutlak şekilde Anayasa’ya aykırı hükümler ihtiva ettiğini...*” Menderes’e söyleyecekti.^[53] Ancak ne Cumhurbaşkanı Bayar, ne de Başbakan Menderes, bu yasanın Anayasa’ya aykırı olduğunu kabul etmeyeceklerdi^[54].

Öte yandan Tahkikat Komisyonu’nun kuruluşu hakkındaki yasanın gerekçesinde yer alan cümleler, muhalefete karşı daha sert önlemler alınacağını önemli bir işareti olmuştur. Bu yasa C.H.P.’yi Türk kadınlarını ve Türkiye’nin “dostlarını” kötülemek, orduyu siyasete karıştırmak, partililerini silahlandırmak, güvenlik güçlerini görev yapmaktan alıkoymak, halkı komünist radyoyu dinlemeye özendirme, TBMM’ne olan güveni sarsmaya çalışmak, gizli örgütlenmelerde

[50] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: XI, Cilt:13, Nisan 1960 ss. 306-306.

[51] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: XI, Cilt:13, Nisan 1960 ss. 306-306. .

[52] Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti... , 534.

[53] Ali Fuad Başgil, 27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri, İstanbul, 1966,s. 130.

[54] a.g.e. , s.

ve yasadışı girişimlerde bulunmak ve demokrasiyi işlemez hale getirmek, gibi çok ağır suçlarla içermekteydi ^[55] .

Kısaca söylemek gerekirse, iktidar, bu yasa ile ana muhalefet partisi olan C.H.P.'nin kapatılması da dahil olmak üzere, pek çok önlem gündeme getirilmişti. Zira yasanın sonunda Tahkikat Komisyonu'nun, "Türkiye'deki her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma kararı da dahil olmak üzere, lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları ittihaz etmeye... " yetkili olduğu kabul edilmişti ^[56] .

İktidara yakın olmayan siyasi çevrelerde büyük tepkilere neden olan bu yasanın kabulü sonrasında, Ankara ve İstanbul'da öğrenci gösterileri patlak vermiştir. Bu gösteriler giderek iktidarın aleyhine genişleyerek devam etmiştir ki, 19 Nisan 1960 tarihinde Ankara'da, 28 Nisan'da ise İstanbul'da meydana gelen öğrenci olaylarında ölen ve yaralananlar olmuştur. Yine Ankara'da 5 Mayıs'ta, "555 K"* parolasıyla bilinen olay, bardağı taşıran son damla olacaktı. Ancak D.P. iktidarı aldığı bütün önlemlere karşın bu olayları önleyemeyecekti ^[57] .

Türkiye'de bu olaylar yaşanırken, askeri kesimlerin de D.P. iktidarına karşı soğuk bir tutum almaları, hatta öğrenci olayları sırasında öğrencilere hoşgörülü davranmaları, iktidarın daha çok polis gücüne dayanmasına neden olmuştu. Dahası D.P.'nin ikinci dönemi sonrasında askeri kesimden genç subayların iktidara karşı kurmuş oldukları gizli örgütlenmenin de giderek etkin hale geldiği ve D.P. iktidarının son yıllarında ise bu örgüt elemanlarının önemli noktaları kontrol etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Siyasal gerginliğin giderek arttığı ve iktidar ile muhalefetin erken seçim beklentisi içinde olduğu o günlerde, bir süreden beri Türk Silahlı Kuvvetleri içinde oluşturulan gizli askeri bir örgütün, hükümete karşı darbe yapmayı planladığı ve bu çalışmalarına hız verdiği anlaşılmaktadır.

Kısaca söylemek gerekirse, Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı döneminde demokrasinin bütün kurumları ile işletilmesi beklenirken, bu dönem içinde iktidar siyasi çoğunluğuna dayanarak, yasama kurumu üzerinde tam bir egemenlik kurmuş, bürokratik ve askeri kadrolarda köklü ve temelli kadrolar oluşturarak, kendisine yakın bir bürokrasi yaratmış, basın ve yayın organları, yargı kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, muhalefet partileri ve ekonomi üzerinde tam bir denetim oluşturarak, otoriter bir düzen anlayışını uygulamaya koymuş, son olarak da toplumsal çatışma ortamının koşullarını yaratarak, adeta yeni bir tek parti iktidarına yönelmiş görünüyordu .

[55] Resmi Gazete, 19 Nisan 1960, Sayı:10484.

[56] Resmi Gazete, 19 Nisan 1960, sayı: 10484.

*5.ayın 5'inde, saat 5'te Kızılay'da

[57] Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., ss. 235-237.

SONUÇ

Türkiye’de çok partili sisteme geçilmesinden sonra muhalefet döneminde demokrasi, kişi hak ve özgürlükleri, basın özgürlüğü, grev hakkı, liberal ekonomi, v.b temel hak ve özgürlükleri savunarak iktidara gelen D.P., iktidarının birinci döneminde (1950-54); uygulamalarıyla başarılı olmuş, 1954 seçimlerinde çok önemli bir oy oranına ulaşmış; ancak ikinci döneminde (1954-57) ortaya çıkan ağır iç ve dış sorunları çözmekte yetersiz kalmıştır. Üçüncü dönemine (1957-60) ise seçimlerde oy kaybıyla başlayan D.P. siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunları uzlaşma ile çözmek yerine, hak ve özgürlükleri kısıtlama yoluna giderek çözmeyi tercih etmiş, muhalefeti yasal düzenlemelerle susturmayı, basını etkisiz hale getirmeyi, ekonomiyi, üniversite ve yargı kurumlarını bütünüyle denetim altına almayı amaçlamıştır. Muhalefet döneminde işbirliği yaptığı toplumsal gruplarla ve kurumlarla olan bağlarını adeta tümüyle koparmıştır. Başka bir deyişle, Köprülü’nün de belirttiği gibi, “kuruluşundaki temel ilke ve hedeflerinden tamamen uzaklaşmıştı...”^[58] .

Bu durum, D.P.’nin toplumsal tabanının da giderek erimesine ve muhalefetin güçlenmesine yol açmıştır. Bu dönemde Türkiye, çok partili süreçten beklediklerini elde etmek bir yana, adeta bir tek parti yönetimine doğru sürüklenmiş, gelişmelere karşı tepki 27 Mayıs 1960 sabahı, daha önceden çalışmalarına başlayan gizli bir askeri örgütün darbe yaparak iktidara el koymasıyla, D.P. dönemi sona ermiş ve Türkiye, Cumhuriyeti tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.

[58] Cumhuriyet, Ulus, 7 Eylül 1957.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Mustafa, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınları, Ankara, 2004.
- “Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası'nın Hazırladığı İlk Raporun (1951) Demokrat Parti Hükümetleri'nin Programlarına Etkileri” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XX, Sayı: 58, Mart 2004, ss.129-167.
- “Demokrat Parti Döneminde Millî Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXIII, Sayı: 67-68-69, Mart-Temmuz-Kasım 2007, ss. 219-250.
- , Mustafa “Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXIV, Temmuz 2008, Sayı:71, ss.341-379.
- Başgil, Ali Fuad, 27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri, Çev. M. Ali Sebük- İ. Hakkı Akın, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1966.
- CHP Yayını, CHP Fevkalade Toplantısı, (26.XII.1938), Tüzük Tadil Teklifi, Ankara, 1938 .
- Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları(DPMGGMZ (Yayınlanmamıştır), Devre: XI, 14 Kasım 1957, Cilt: 201
- Erkin, Feridun Cemal, Dışişlerinde 34 Yıl, Cilt:II,Kısım:1, Vaşington Büyükelçiliği, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.
- Eroğul, Cem, Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi, 2.Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 1990,
- Feroz Bedia-Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Sistemin Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.
- Giritlioğlu, Fahir, Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii, Cilt: I, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.
- Gönlübol, Mehmet ve arkadaşları, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), 3.Baskı, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.
- Koçak, Cemil, Türkiye'de Millî Şef Dönemi, (1938-1945), Ankara, Yurt Yayınları, 1986.
- Soysal, İsmail, Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt: I, (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 591.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VI, Mart 1945, TBMM Matbaası, Ankara, Cilt:17 .
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: XI, Nisan 1960, TBMM Matbaası, Cilt:13.
- Us, Asım, Atatürk, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Hatıraları (1930-1950),

Vakit Matbaası, İstanbul, 1966.

Gazeteler

Resmi Gazete, 19 Nisan 1960, Sayı:10484.

Resmi Gazete, 19 Nisan 1960, sayı: 10484.

Ulus.

Cumhuriyet.